

تبیین الگوی تعامل سازنده در خانواده متعالی

از منظر آیات و روایات

استاد راهنما:

سرکار خانم سمیرا حیدریان

پژوهشگران:

زهرا حسنی

مرضیه مرادی^۱

چکیده

خانواده جزء کوچکی از واحد اجتماع است برای برقراری یک رابطه درست و صحیح لازم است که اعضای خانواده با یکدیگر تعامل داشته باشند و والدین در برقراری این روابط تاثیر بسزایی دارند و با برقراری یک تعامل خوب می‌توانند باعث ارتقا و استحکام بنیان خانواده و موفقیت جامعه شود. کاهش تعامل در خانواده دلیل واضحی برای بررسی راهکارهای تعامل سازنده و ایجاد الگویی برای بالا بردن این تعامل در خانواده است. بالا بردن سطح آگاهی در والدین و برقراری محبت می‌تواند باعث احترام اعضای خانواده به یکدیگر و دوستی و تعامل سازنده در بین اعضای خانواده گردد که باعث بالا رفتن سطح زندگی معنوی و به دور از هرگونه اغتشاش و آشوب روانی می‌گردد. این مقاله تاکید بر ایجاد تعامل در خانواده از منظر آیات و روایات به منظور بالا بردن محبت و سطح روابط عاطفی در خانواده است. مطالعه در این تحقیق توصیفی - تحلیلی به روش کتابخانه‌ای جمع آوری شده که موجب تبیین الگوی تعامل سازنده در خانواده متعالی از منظر آیات و روایات است. نتیجه می‌گیریم ابراز محبت و علاقه اعضای خانواده و احترام گذاشتن به یکدیگر از مهم‌ترین عوامل در برقراری تعامل در خانواده که باعث پیوند عاطفی و محکمی میان اعضای خانواده گردیده و همواره خوشنودی و رضای خداوند و انجام وظیفه بندگی ما نزد خداوند متعال است که با شناخت و رعایت الگوهای رفتاری و زندگانی ائمه در این مسیر قدم نهاد.

واژگان کلیدی: خانواده، الگوی تعامل، قرآن، روایات.

۱. همه طلاب مدرسه علمیه نرجسیه شهرستان سنقر.

مقدمه

بشر برای برقراری یک الگوی سازنده در خانواده نیازمند طرح و هدف است.

از جمله طرح رشد و تکاملی که اسلام برای انسان در نظر گرفته است در چند محور شکل می‌یابد:

۱. ارتباط با خدا ۲. ارتباط با خود ۳. ارتباط با خانواده ۴. ارتباط خلق

هرگاه انسان به هدف آفرینش و زندگانی خود پی برد در ۴ ارتباط مورد نظر تعادل ایجاد نموده و سعی در گام نهادن در مسیر بندگی خویش دارد و در خانواده و اجتماع شخص مفیدی گردد و در این ایفای نقش موثر خانواده مسئولیت بسیار مهمی بر عهده دارد که با رعایت آنها می‌تواند به جایگاه والای خود از منظر قرآن، آرامش، دست یابد (آقای زاده ۱۳۸۵) بشر در راستای قرار گرفتن در مسیر تکامل می‌تواند در برقراری ارتباط و ایجاد تعامل سازنده قدم بردارد که از منظر اسلام این هدف از جمله وظایف خطیر خانواده است که ساختار اصلی جامعه را تشکیل می‌دهد. و خانواده با شخصیت دهی به فرزند و ایجاد روابط عاطفی در بین اعضای خانواده محوری‌ترین وظیفه خود را در جهت پیشبرد اهداف جامعه و سلامت روح و جسم اجتماع گام نهاده و وظیفه خود را با این راهبردها در قوام شاخص‌های تربیتی علی‌الخصوص اخص‌های دینی نقش بسزایی ایفا نماید در اینجا نویسنده ضرورت یافت که این تحقیق را جهت بالا بردن تعامل در خانواده و داشتن خانواده دینی قدم بردارد و در این رابطه مقالاتی از پژوهشگرانی مانند مجتبی ملک‌زادگان و محمدعلی مظاهری و کتاب‌هایی از محسن نیازی و حسن مشکاتی، فروز دیانی به چاپ رسیده که نویسنده قصد دارد با نگاه به جمع نظرات آنان مقاله خویش را ارائه نماید.

مفهوم شناسی

مفهوم خانواده از لحاظ لغوی: خاندان، اهل خانه، اهل البیت، افرادی که در یک مکان مشترک با هم زندگی می‌کنند.

مفهوم خانواده از لحاظ اصطلاحی: مفهوم خانواده متعالی از منظر آیات و روایاتی ازدواج مرد و زن شکل می‌گیرد و با تولید مثل، توسعه می‌یابد.

این نهاد، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم‌ترین عامل تکامل جامعه بشر است و از این رو اسلام، که برنامه‌ی تکامل انسان است برای تاسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت ساز و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار مهمی ارائه کرده است. (محمد محمدی ری‌شهر، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، عربی-فارسی، ۱۳۸۷، ص ۱).

الگوی تعامل سازنده در بین همسران از منظر آیات و روایات

۱. گذشت و عفو

با توجه به اینکه انسان‌ها دارای روحیات و رفتارهای متفاوتی هستند طبیعتاً در تعامل با یکدیگر اختلاف نظر دارند پس زن و مرد هم تفاوت‌های جسمی و فیزیولوژی دارند و هم تفاوت‌های روحی و روحی و عاطفی و طبیعتاً در زندگی مشترک به اختلاف‌هایی برخورد می‌کنند.

یکی از صفات برجسته و مورد تحسین گذشت است و خانم در خانه هم از این قاعده مستثنا نیست و می‌تواند در سایه ایمان، به عفو و گذشته قابل قبول برسد مرد امکان دارد از روی خشم و ناراحتی، جسارت و حتی دروغ بگوید و از روی عصبانیت حرف‌هایی که بدون اعتقاد قلبی است بگوید ولی بعد از این برخورد نادرست پشیمان می‌شود و همسر او را ببخشد و اگر عذرخواهی کرد همسر بهانه جویی نکند و در صدر انتقام بر نیاید و عذر او را بپذیرد و با زبان شیرین و دلنشین به همسرش بگوید: (چون دوست دارم این‌ها را نادیده می‌گیرم)

نکته‌ای که باید به آن توجه داشت این است که عفو گذشت همسر باعث نشود که شوهر هر طور و هر

جور دلش می‌خواهد با او برخورد کند.

یکی از زوجین فقط به خاطر خدا و رضای او تحمل می‌کند و عذرخواهی را می‌پذیرد تا در پیشگاه خدای متعال عزیز شود. به طوری که رسول اکرم (ص) فرمود: «بر شما باد به عفو و گذشت زیرا که گذشت چیزی بر شما جز عزت نیفزاید، و از یکدیگر بگذرید تا اینکه خدا شما را عزیز گرداند» [غررالحکم، ج ۲، ص ۳۳۰]

امام زین العابدین (ع) می‌فرماید: «حق کسی که بر تو بدی کرده است این است که از او درگذری» [اصول کافی، ج ۲، ص ۱۰۸]

امام علی (ع) درباره ی عفو و گذشت می‌فرماید: «عفو و گذشت انسان بد خود را به همان اندازه که انسان خوب را اصلاح می‌دهد به سوی و بی‌سوق می‌دهد.»

قرآن کریم درباره عفو و گذشت کردن بسیار تاکید می‌کند و آن را از اخلاق متفین می‌داند: «الذین ینفقون فی السراء و کاظمین الغیظ و العافین عن الناس واللّه یحب المحسنین» (آل عمران ۱۳۴)

اهل تقوا کسانی هستند که در وسعت و پریشانی اتفاق می‌کنند، و خشم خود را رو می‌برند و از خطای مردم می‌گذرند و خدا نیکوکاران را دوست دارد.

عفو و گذشت به اندازه‌ای مهم است که قرآن اجر عفو کننده را بر خدا می‌داند: «فمن عفا و اصلح فاجره علی الله» هر کس عفو و اصلاح کند اجر و پاداش او با خداست. (شوری ۴۰)

چرا زن و مرد از یکدیگر گذشت نکنند به هنگام پیش آمدن خطا تا محبوب خداوند شوند و از پاداش الهی بهره‌مند شوند و با امامان معصوم همرنگی نشان بدهند تا جز آنان محسوب بگردند. این محصول یک تجارت معنوی و الهی است و آراسته شدن به این صفت سهل و آسان عملی ساده و بی‌زحمت است.

از دیدگاه قرآن کریم مرد و زن در گذر زمان باعث از بین رفتن اختلاف‌ها و فضای خانواده پر از مهر و محبت می‌گردد که از دو راهبرد مودت و رحمت می‌باشد.

در سوره روم آیه ۲۱ می‌فرماید، از نشانه‌های او اینکه از خودتان همسران برای شما آفرید تا بدان آرام گیرید و میانتان دوستی و رحمت نهاد، آری در این (نعمت) برای مردمی که می‌اندیشند قطعاً نشانه‌هایی هست مودت موجب تحکیم خانواده می‌شود. مودت به این معنی شامل احساس و محبت آمیزی است که جنبه بروز فرصت عملی نشان دادن عشق و علاقه به همسر رافراهم می‌کند. (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۲۵۰)

از خود گذشتگی و عفو در رحمت نسبت به مودت از تکامل و درجه بیشتری برخوردار است. پیامبر اسلام در این زمینه فرمودند: «هر زن که با شوهرش سازگار نباشد و او را به چیزهایی وادار کند که بیش از توانایی اوست، اعمالش به درگاه خدا پذیرفته نمی‌شود و در قیامت به غضب پروردگار جهان گرفتار آید»

کوتاه آمدن در مشکلات خانوادگی مانند خطای همسر و فرزندان و یا حساس نشدن در مقابل عادات و سلیقه های ناموزون اعضای خانواده، سعادت دنیا و آخرت و عزّت و سربلندی در پی دارد و بنیان خانواده را از تزلزل و فروپاشی باز می‌دارد. خداوند در توصیف مؤمنان می‌فرماید: «آنان خشم خود را فرو می‌برند، لغزش‌های مردم را عفو می‌کنند و خداوند، نیکوکاران را دوست دارد.» [آل عمران ۱۳۵] علی (ع) هم در توضیح این آیه فرمود: «در هر حال با همسرت مدارا کن و با او به شیوه ای نیکو رفتار نما تا زندگی باصفا و آرامی داشته باشی!» [من لا یحضره الفقیه، شیخ صدوق، بی تا، ج ۳، ص ۵۵۶]

امروز جامعه ما بیشتر از هر زمان دیگری به این نوع گذشت و سازگاری نیازمند است زیرا افراد طبقه پایین با مشاهده لخرجی‌های ثروتمندان خود را به مصرف غیر منطقی گرفتار می‌کنند و مصرف را نوعی منزلت اجتماعی می‌دانند.

۲. مطیع همسر بودن

یکی از حقوق شوهر، اطاعت زن از او می‌باشد. در کنار ایمان و عبادت زن و ادای واجبات و ترک محرمات، اطاعت از شوهر باعث نجات اوست رسول اسلام (ص) درباره جایگاه همسر در اطاعت از شوهر می‌فرماید: «هر آن زن شایسته‌ای که خدا را عبادت کند، واجبات را ادا نماید، از شوهر فرمان برد، وارد بهشت می‌شود. هر آن زنی که نماز بگذارد بدون نیاز از خانه بیرون نرود، از شوهر اطاعت کند، خداوند گناهان گذشته و آینده‌اش را بیامرزد.» [وسائل الشیعه، حدیث ۲۵۳۱۵]

و در جای دیگر می‌فرماید: «زن نمی‌تواند حق خدا را ادا کند مگر اینکه حق شوهرش را ادا کند.» [مستدرک، ج ۲، ص ۵۵۲]

روزی حضرت فاطمه به امیر مؤمنان (ع) فرمود: از روزی که با تو زندگی مشترک را آغاز کرده‌ام هرگز با تو مخالف نکرده‌ام. [بحار الانوار، محمدباقر مجلسی، ۱۴۰۲ ق، ج ۴۳، ص ۱۹۱]

در بیانی دیگر امام محمد باقر (ع) درباره ی یکی از حقوق شوهر بر زن می‌فرماید: «زنی به محضر رسول اکرم (ص) آمد و گفت: حق شوهر بر زن چیست؟

فرمود: اطاعت از شوهر و پرهیز از عصیان نسبت به او.....

- روزهای ولادت و شهادت اهل بیت از اهل بیت برایشان بگوییم.

- روزهای ولادت ائمه میوه و شیرینی بخریم و به کودکان عیدی دهیم.

- روزهای شهادت اهل بیت غمگین باشیم و فرزندان را به مراسمات عزاداری ببریم تا با مهدیه‌ها و

حسینیه‌ها آشنا شود. [نیکدل، هادی، خوشبختی اتفاقی نیست]

۴. محبت به فرزندان

محبت ریشه اصلی و بنیاد اخلاق نیکو و از ارزش‌های انسانی است.

محبت و نوازش والدین به کودک، اعتماد به نفس و شجاعت می‌بخشد روحیه کودک را در برابر سختی‌ها قوی می‌سازد. عدم محبت و نوازش زمینه‌ساز تعداد زیادی از بیماری‌های جسمی و روحی مانند افسردگی روانی، بی‌اشتهایی، بی‌خوابی و شب‌ادراری است (مروجی طبسی، ص ۸۱)

در روایات اسلامی برای محبت به کودکان تاکید فراوان شده است. مانند:

رسول اعظم (ص) در ضمن خطبه‌ای در بیان وظایف مردم در ماه رمضان می‌فرماید: به بزرگسالان خود احترام کنید و نسبت به کودکان خود ترحم و عطف داشته باشید.

قال «وَقَرُّوا كِبَارَكُمْ وَارْحَمُوا صِغَارَكُمْ» (حرعاملی، مسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۱۳)

از وصایای امیرالمومنین (ع) به فرزندان هنگام شهادتش این بود که در خانواده خود به کودکان عطف و مهربان باشید و بزرگترها را احترام کنید. (مفید، الامالی، ص ۲۲۲)

و یکی دیگر از مصادیق الگوی تعامل سازنده بین فرزندان و والدین مشورت و احترام به رای و نظر فرزندان است. یکی از پیام‌های غیرمستقیم ماجرای ذبح حضرت اسماعیل (ص). مشورت خواهی از فرزند است در سوره صافات آیات ۱۰۲ تا ۱۰۳، هنگامی که با او به مقام سعی و کوشش رسید، گفت: «پسرم! من در خواب دیدم که تو را ذبح می‌کنم، نظر تو چیست؟» گفت: «پدرم! هرچه دستور داری اجرا کن، به خواست خدا مرا از صابران خواهی یافت.

اگر تربیت مشورتی برای جوان عادت شود به او کمک می‌کند با یادگیری از افراد با تجربه، قدرت تفکرش رشد کند، جوانب مختلف یک موضوع را بررسی کند، کمتر آزمون و خطا کند و به رعایت ادب اجتماعی پایبند بماند و زمینه انس بیشتر با خدا و مشورت گرفتن از عالمان دین خدا را تجربه کند.

۵. تکریم شخصیت فرزندان

با مطالعه در زندگی اولیا خدا و زندگینامه پیامبر می‌توان برخورد درست و صحیح با فرزندان را آموخت. آنها نه تنها به فرزندان محبت و مهرورزی داشتند بلکه احترام و شخصیت برای فرزندان قائل می‌شدند سیره عملی را به انسان آموختند. فرزندان سازنده اصلی جامعه می‌باشند و احترام و تکریم شخصیت آنان باعث عزت نفس و سلامت روح و جسم می‌شود.

پیامبر(ص) می‌فرماید: «اَكْرُمُوا أَوْلَادَكُمْ وَ احْسِنُوا آدَابَهُمْ يَغْفَرْ لَكُمْ»

فرزندان خود را تکریم کنید و به آنها آداب نیک بیاموزید تا خود آمرزیده شوید. [طبرس، مکارم الاخلاق، ۱۳۷۰، ص ۲۲۲]

و همچنین می‌فرماید: ای مردم در صورت داشتن فرزند رفتاری متناسب با فهم کودک و فرزند خود داشته باشید و خود را با دنیای او هماهنگ کنید. [صدوق، امالی، بی‌تا، ص ۴۸۴]

برای داشتن فرزند صالح و شایسته باید به اصول تربیتی و محیط خانواده توجه بسیار داشت. یکی از این اصول کرامت و تکریم فرزندان یعنی شخصیت دهی به آنان است.

راهکارهایی برای شخصیت دهی به فرزندان وجود دارد چند راهکار را بیان می‌کنیم:

۱. رعایت و احترام به حقوق فرزندان (آشنا ساختن آنان با قرآن و اهل بیت، ادب آموختن)

۲. دوری از هرگونه تنبیه، توهین، تهدید و تمسخر فرزندان.

۳. تقویت نقاط قوت مثبت فرزند.

۴. احترام به موارد مورد علاقه فرزند.

۵. احترام متقابل والدین به یکدیگر.

۶. احترام والدین به فرزندان که باعث احترام گذاشتن دیگران نیز به فرزندان می‌شود. (کافی، آشنا

ساختن با قرآن، ج ۲، ص ۱۲؛ درسهای تربیت فرزند، استاد تراشیون، موسسه نورالمجتبی)

نتیجه گیری

خانواده هسته اصلی تشکیل دهنده اجتماع است و پیوند میان اعضا در آن شکل می گیرد و اسباب عشق و محبت و تکامل و تعامل را مهیا می سازد. باعث می شود که فرزندان در مسیر تربیت و تعلیم بهتر قدم نهاده و در نهایت هدف خانواده متعالی که تعامل در آن است محقق یابد و از جمله موارد موثر در تعامل در خانواده می توان به وجود عشق و محبت در درون خانواده، احترام گذاشتن متقابل به یکدیگر، سادگی و بی آلایشی، اطاعت فرزندان از والدین (جز در موارد گناه)، تکریم شخصیت فرزندان دوری از تنبیه و توهین فرزندان و آشناساختن فرزندان با قرآن و اهل بیت و برقراری ارتباط دوستانه، انگیزه اصلی برای رسیدن به تعامل است که باعث خرسندی و در نهایت آرامش خانواده است به وجود آید و والدین در بسترسازی این هدف خطیر و مهم نقش بسزایی دارند که با قدم نهادن در این مسیر می توانند زمینه پیشرفت و ترقی فرزندان بلکه جامعه را رقم بزنند.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم

۱. اربلی، علی بن عیسی، کشف الغمّة، تبریز: مکتبۂ بنی هاشم، ۱۳۸۱.
۲. تراشیون، درس‌های تربیت فرزند، بی‌جا: موسسه نور المجتبی، بی‌تا.
۳. حرعاملی، محدبن حسن، وسائل الشیعه، قم: موسسه آل البيت، ۱۴۰۹.ق.
۴. دلشاد تهرانی، مصطفی، سیره نبوی، تهران: نشر رضی، بی‌تا.
۵. ربانی شیرازی، عبدالرحیم، الشیعه، بیروت، دالتراث العربی، بی‌تا.
۶. ستاد تفسیر، تفسیر قرآن مجید، قم، مرکز مدیریت حوزه علمیه، ۱۳۷۶.
۷. سیوطی، جلال‌الدین، جامع الصغیر، تهران: بی‌نا، بی‌تا.
۸. صدوق، محمدبن علی، امالی، بی‌جا: انتشارات اعلمی، بی‌تا.
۹. صدوق، محمدبن علی، من لا یحضره الفقیه، بیروت: موسسه الاعلمی، بی‌تا.
۱۰. صدوق، محمدبن علی، من با یحضره الفقیه، قم: جامعه مدرسین، بی‌تا.
۱۱. طباطبایی، محمدحسین، تفسیر المیزان، تهران: دارالکتب اسلامی، ۱۳۷۲.
۱۲. طبرس، حسین، مکارم الاخلاق، قم: شریف رضی، ۱۳۷۰.
۱۳. طبرسی، احمد بن علی، احتجاج، مشهد: نشر مرتضی، ۱۴۰۳.ق.
۱۴. طوسی، تهذیب الاحکام، بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا.
۱۵. تمیمی آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و درر الکلم، قم: انتشارات کتب الاسلامیه، بی‌تا.
۱۶. فیض کاشانی، ملا محسن، محجّة الیضاء، قم، انشارات اسلامی، بی‌تا.
۱۷. کافی، آشنا ساختن با قرآن، بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا.
۱۸. کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، تهران: دارالکتب اسلامی، ۱۳۶۵.
۱۹. متقی هندی، علی بن حسام، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، تحقیق شیخ بکری حیانی، تصحیح شیخ صفوة السقا، بیروت: موسسه الرساله، بی‌تا.
۲۰. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، بیروت: مؤسسه الوفاء، بیروت، ۱۴۰۲.ق.

۲۱. محمدی ری شهر، محمد، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، عربی - فارسی، مترجم حمیدرضا شیخی، قم: دارالحدیث ۱۳۸۷.
۲۲. محمدی ری شهری، محمد، حکمت نامه پیامبر اعظم (ص)، قم: دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۸۶.
۲۳. مروجی طبسی، محمدجواد، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت، تهران: بی نا، بی تا.